

Istorija i budućnost Danas

Sto godina od srpskog dana u SAD

Kako iskoristiti istoriju za bolju budućnost?

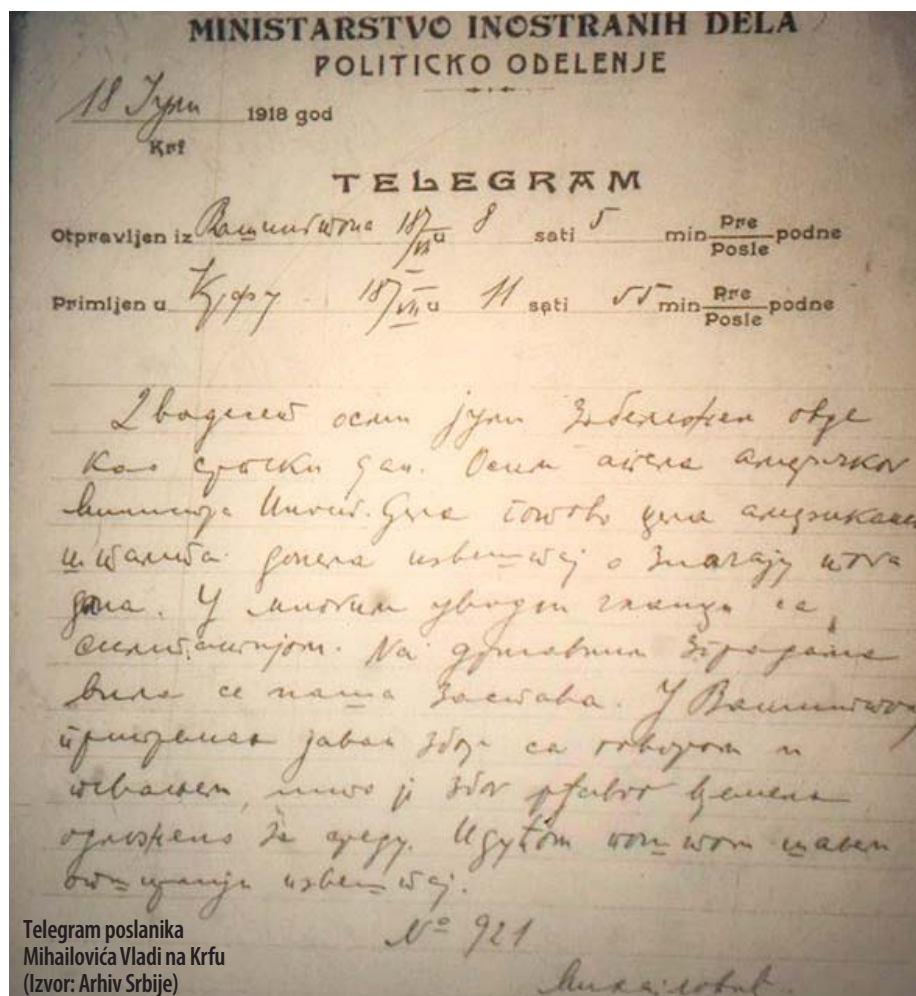
Poštovani čitaoci,

Godine 1918, 28. jula, na *Srpski dan*, zastava Srbije vijorila se nad *Belom kućom*. Dodatak koji čitate obeležava stogodišnjicu tog događaja, i objavljen je u saradnji našeg projekta i dnevnog lista *Danas*.

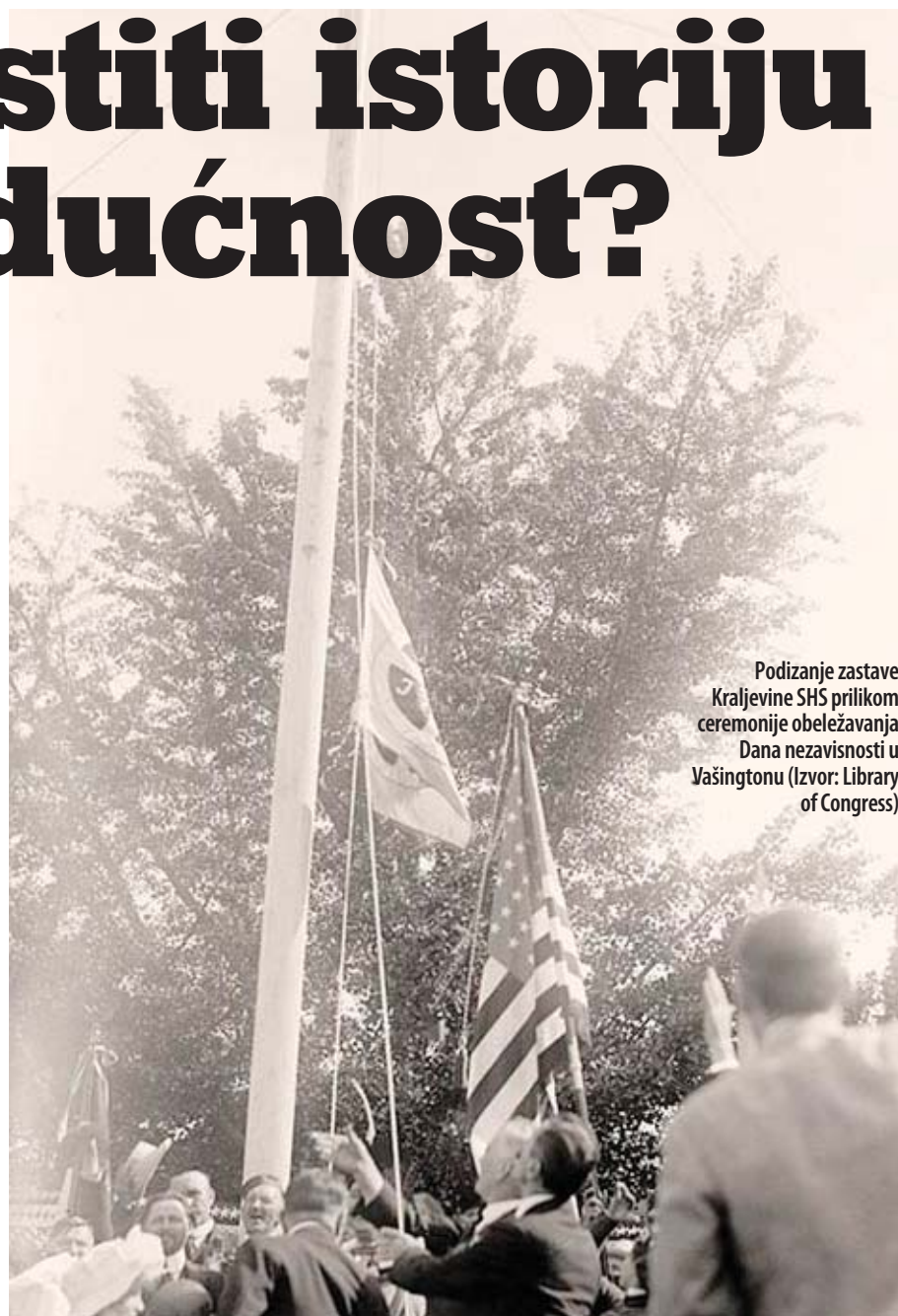
Projekat *Istorija srpsko-američkih odnosa: kako iskoristiti istoriju za bolju budućnost?* sprovode Centar za društveni dijalog i regionalne inicijative (CDDRI), Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu i Centar za studije SAD, od septembra 2017. Cilj projekta je da na akademski način, kroz istraživanja i faktografiju, prezentuje istoriju odnosa dve države od uspostavljanja

diplomatskih odnosa 1882. do danas. Koristeći istorijske činjenice, želimo da pokrećemo i usmeravamo debatu u pravcu pronalaženja načina za korišćenje istorijskih lekcija u kreiranju budućnosti i za napredak odnosa dve države.

Tokom projekta, sprovedi smo različite aktivnosti koje su bile usmerene ka ispunjavanju gorenavedenog cilja. Organizovali smo brojne debate širom Srbije, na kojima smo sa zainteresovanim građanima razgovarali o temi projekta. Takođe, uradili smo istraživanje među studentima u Srbiji, ispitavši njihove stavove i percepciju o odnosima Srbije i SAD.

Telegram poslanika
Mihailovića Vladi na Krfu
(Izvor: Arhiv Srbije)

Podizanje zastave
Kraljevine SHS prilikom
ceremonije obeležavanja
Dana nezavisnosti u
Vašingtonu (Izvor: Library
of Congress)

Navedeno istraživanje pokazalo nam je da oko 80 odsto ispitanika smatra da su Srbija i SAD imali pretežno negativne odnose dosad, što je suprotno istorijskim činjenicama. Iako nam je jasno da ovakvu percepciju izazivaju događaji iz skorije prošlosti, smatrali smo važnim da sve činjenice o istorijatu odnosa budu stalno izložene i dostupne javnosti.

Zbog toga, početkom jula 2018. lansirali smo veb-sajt *Naša priča: srpsko-američki odnosi kroz vekove* koji će graditi kolekciju interaktivnih sadržaja, i biti važan resurs za saznavanje i učenje

o svim važnim istorijskim događajima i ličnostima koji su obeležili odnose dve države i naroda. Naš sajt se nalazi na veb adresi www.nasa-prica.rs.

Ovim putem želim da otvorim poziv zainteresovanim koji žele da doprinesu našim istraživanjima, bilo kroz lični angažman ili kroz posedovanje arhivske građe koja bi još više osvetlila odnose dve zemlje u prošlosti.

Dušan Lj. Milenković, predsednik UO CDDRI

**Dodatak objavljen uz podršku Ambasade
Sjedinjenih Američkih Država u Srbiji**

Srpsko-američki odnosi od uspostavljanja diplomatskih odnosa do ulaska SAD u Prvi svetski rat 1917.

Putovanje u četiri faze

Dragan R. Simić

Dragan Živojinović

Odnosi Sjedinjenih Američkih Država i Srbije u razdoblju od uspostavljanja do ulaska SAD u rat na strani sila *Antante*, 6. aprila 1917. mogu se podeliti na četiri faze. U prvoj fazi koju možemo nazvati fazom početnih uzajamnih propitivanja i koja traje od završetka američkog građanskog rata do priznavanja nezavisnosti Kraljevine Srbije na *Berlinskom kongresu* 1878, dve strane shvataju da je u obostranom interesu da se odnosi uspostave. Druga faza koju naslovljavamo kao uspostavljanje zvaničnih diplomatskih odnosa traje od jeseni 1878, kada američki poslanik u Beču, Džon Adam Kason, predlaže državnom sekretaru SAD u to vreme, Vilijamu Maksvelu Evarstu uspostavljanje zvaničnih diplomatskih odnosa sa Srbijom, pa do stupanja na snagu *Trgovinske i konzularne konvencije* 27. decembra 1882. Treća faza ovih odnosa pokriva period od zvaničnog uspostavljanja diplomatskih odnosa Srbije i SAD pa do izbijanja *Prvog svetskog rata*. Četvrta i poslednja faza pokriva odnose dva aktera u periodu od izbijanja *Prvog svetskog rata* krajem jula 1914, do ulaska SAD u rat u aprilu 1917. godine.

Srbija i SAD: 1865-1878 - faza početnih propitivanja

Posle završetka *Građanskog rata* 1865, Amerikanci kao industrijska i trgovačka sila u usponu, u potrazi za novim tržištima i znanjima o spoljnom svetu, počinju intenzivnije da se bave i našim regionom. Tako američki konzul u Bukureštu, Luj Čepkej obaveštava Stejt department da se Srbija u proleće 1867. oslobodila svoje zavisnosti od Turske i da pošto druge važne zemlje poput Rusije, Francuske, Engleske, Austrije, Pruske i Italije imaju svoje predstavnike u Beogradu, to treba da učine i Sjedinjene Države. Tadašnji državni sekretar, Vilijam Sevard prihvata predlog i Čepkej kontaktira srpskog diplomatskog predstavnika u Bukureštu, Kostu Magazinovića da srpska vlada predloži odgovarajuću ličnost koja bi obavljala funkciju američkog konzularnog agenta u Beogradu a najbolje bi bilo kada bi taj posao obavljao neko ko ima američko državljanstvo. Ipak, srpska vlada u svom odgovoru predlaže da se Čepkejeva ingerencija proširi i na Srbiju i da on bude konzularni agent SAD akreditovan i kod srpskog kneza, Mihaila Obrenovića. Nažalost, nekoliko meseci kasnije, 10. juna 1868. dešava se ubistvo kneza Mihaila a istovremeno lične ambicije da bude američki konzul u mnogo atraktivnijoj Budimpešti vode Čepkeja u potpuno drugi smer. Ova dva događaja na neki način prekidaju i zamrzavaju dalje zvanične kontakte, premda će, što je kuriozitet u diplomatskoj praksi, naš predstavnik u Bukureštu, već pomenuti Kosta Magazinović, jedno vreme između Čepkejevog odlaska iz Bukurešta i dolaska novog američkog konzula, biti neko vreme i američki otpravnik poslova to jest biće mu poverena konzularna

Ključni događaj koji će ubrzati uspostavljanje zvaničnih odnosa Srbije i SAD biće Berlinski kongres iz 1878, čijim odlukama, između ostalog, Rumunija, Crna Gora i Srbija dobijaju nezavisnost

imovina i sama arhiva SAD u Bukureštu na čuvanje. Tako, što zbog unutarpolitičkih previranja u Srbiji, što zbog promenjenih ličnih ambicija Čepkeja ali i činjenice da Srbija još uvek nije bila u potpunosti nezavisna od Turske, u narednih deset godina, uprkos burnim dešavanjima na Balkanu, nije bilo nikakvih značajnih pomaka u zvaničnim odnosima dva aktera.

Faza uspostavljanja zvaničnih diplomatskih odnosa Srbije i SAD: 1878-1882.

Ključni događaj koji će ubrzati uspostavljanje zvaničnih odnosa biće *Berlinski kongres* iz 1878, čijim odlukama, između ostalog, Rumunija, Crna Gora i Srbija dobijaju nezavisnost. Po rečima akademika Dragoljuba Živojinovića, „nezavisnost je, pored ostalog, omogućavala uspostavljanje punopravnih diplomatskih i konzularnih odnosa i zaključenje trgovinskih konvencija sa drugim zemljama“. Srbija će tokom narednih nekoliko godina zaključiti takve ugovore sa najznačajnijim državama tog vremena, koji su uprkos ograničenoj trgovini sa njima, imali veliki politički značaj za jednu zemlju koja tek traži svoje mesto na međunarodnoj sceni. U tom smislu, nastavak prekinutog propitivanja sa SAD, započet deceniju ranije, bio je sasvim logičan korak. Inicijativa je i ovog puta došla sa američke strane tako što je

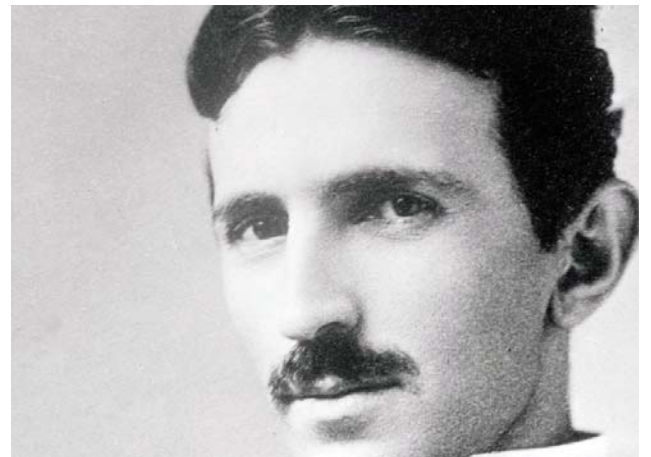
američki poslanik u Beču, Džon Adam Kason, u nekoliko navrata ukazao tadašnjem državnom sekretaru, Edvardu Evarstu, da bi Sjedinjene Države poput drugih velikih sila trebalo da obrate pažnju na novostvorene balkanske države, između ostalog i na Srbiju. U Evarstovom odgovoru jasno se vidi da zvanični Vašington ozbiljno shvata savete svog poslanika u Beču i Kason dobija određene ruke da krene u pregovore sa Srbijom oko zvaničnog uspostavljanja diplomatskih odnosa. U kontaktima Kasona i sekretara srpskog poslanstva u Beču, Petra Stejića, dolazi i do dogovora da Kason poseti Beograd, što će on i učiniti u oktobru 1879. Tom prilikom on će se sastati sa predsednikom Vlade, Jovanom Ristićem, ministrom finansija Vladimirom Jovanovićem i drugim važnim zvaničnicima. Iako je prilikom tih susreta razmatran nacrt ugovora o odnosima dve strane, ništa konačno nije dogovoreno jer je srpska vlada imala dosta primedbi na sam nacrt. Iako će Amerikanci vrlo brzo odgovoriti na primedbe srpske strane, čitav proces ponovo stagnira sve do jula 1880, kada novi srpski poslanik u Beču, Filip Hristić obaveštava predsednika srpske vlade Jovana Ristića da mu je Kason tražio nacrt trgovinskog ugovora kako bi ga uputio američkoj vladi, što je srpska strana poslala sredinom oktobra. Ipak stvari se dodatno komplikuju kad negde baš u to vreme Ristićeva vlada podnosi ostavku zbog sukoba sa kraljem Milanom zbog nepristajanja na ustupke u pregovorima sa Austrougarskom. Liberalnu vladu Jovana Ristića menja naprednjačka Vlada Milana Piroćanca a ministar inostranih dela i finansija postaje Čedomilj Mijatović. Takođe, promene se dešavaju i na američkoj strani, kad se u proces pregovora uključuje novi akter, Judžin Skajler, novopostavljeni američki generalni konzul u

Bukureštu. Skajler ubrzo postaje glavni pregovarač u imu Vlade Sjedinjenih Država, mada Kason ostaje važna figura, pogotovo u kontaktima sa zvaničnim Vašingtonom. Mijatović zvanično predlaže da Vlada SAD imenuje svog predstavnika u Beogradu uz izvinjenje što srpska vlada, zbog nedostatka sredstava, to neće moći da uradi u Vašingtonu. Pošto se Kason vraća u SAD gde će postati član Kongresa, pregovore oko konzularne i trgovinske konvencije preuzima Skajler. Budući da su u novembru 1880. održani predsednički izbori u SAD i da je došlo do promene administracije, pregovori se prekidaju sve do maja naredne godine. Radi okončanja pregovora Skajler, uz ovlašćenja koja je dobio od novog državnog sekretara Džemsa Blejna, dolazi u Beograd u junu 1881. i pregovori se uspešno okončavaju. Dokumenti se šalju u Vašington na odobrenje, i posle dobijenog zelenog svetla iz SAD 14. oktobra 1881, Skajler i Mijatović stavljaju svoj potpis na dva dokumenta: *Konvenciju* koja određuje prava imuniteta i privilegije konzularnih agenata i *Ugovor* o trgovini i plovidbi između Srbije i Ujedinjenih Država Američkih. Tokom naredne godine, Narodna skupština Srbije i Senat SAD ratifikovaće oba ova dokumenta. Senat SAD je ove ugovore usvojio na sednici od 5. jula 1882. a predsednik Čester Artur je svoj potpis na ova dva dokumenta stavio devet dana kasnije. Narodna skupština Srbije ratifikovala je ove

Živojinović, „živeli u Atini, a samo povremeno posećivali ove zemlje... U Beogradu su poslove poslanika obavljali konzul ili vicekonzul, dok na Cetinju nije bilo njih. Često su se posete poslanika svodile na puku formalnost“. Takođe, treba naglasiti da je zvanični Vašington, svestan situacije da nema velikih interesa u Srbiji, uglavnom sledio politiku ostalih evropskih vlada prema ovim prostorima, što je bio slučaj i prilikom prevrata 1903. i promene dinastije u Srbiji. Ta izvesna uzdržanost prema Srbiji biće primetna i u vreme *Balkanskih ratova*, premda će se u američkoj štampi pojaviti veliki broj natpisa o ovom dešavanjima, a naši ugledni pojedinci poput Mihajla Pupina ili organizacije kao što je bila *Srpska sloga* istupaće vrlo često u cilju zaštite srpskih interesa i predstavljanja američkoj javnosti stvarnih ciljeva Srbije. U tom smislu Pupina će srpska vlada 1912. imenovati za počasnog konzula Srbije u Sjedinjenim Državama.

Odnosi Srbije i SAD od izbijanja Prvog svetskog rata do ulaska SAD u rat 1917.

Događaj koji je stvari promenio iz korena bilo je otpočinjanje *Prvog svetskog rata*. Iako je Predsednik Vudro Vilson, „oklevao da se uplete u sukob koji nije razumeo“, SAD su priskočile u pomoć jednom geografski dalekom narodu koji je doživljavao

Ljudi poput Mihajla Pupina i Nikole Tesle predstavljaju glavnu sponu između dva naroda i dve države, u periodu od zvaničnog uspostavljanja diplomatskih odnosa Srbije i SAD do izbijanja Prvog svetskog rata

sporazume na sednici održanoj 15. novembra 1882. Ugovori su stupili na snagu 27. decembra iste godine, što se kod nas i uzima kao zvanični datum uspostavljanja diplomatskih odnosa između dve države. Na zvaničnom sajtu Stejt departmenta se pak, kao zvanični datum uzima 10. novembar 1882, kada je američki generalni konzul Skajler, predao akreditivne Vladi Srbije.

Odnosi Srbije i SAD od zvaničnog uspostavljanja diplomatskih odnosa do izbijanja Prvog svetskog rata

Godine koje će uslediti, nažalost, neće ispuniti snažna očekivanja za neku veliku saradnju. Po rečima profesora Ranka Petkovića, „u stvari, uspostavljanjem odnosa regulisani su tokovi slabašne međusobne ekonomske razmene, kao i nešto razvijeniji međuljudski kontakti, naročito kad je reč o odlasku naših građana na rad u SAD“. Ljudi poput Nikole Tesle ili Mihajla Pupina predstavljaju u to vreme glavnu sponu između dva naroda i dve države. SAD su u to vreme uglavnom okrenute globalnom usponu koje je krunisano pobedom u ratu protiv Španije 1898. i *de facto* ulaskom u rang najvećih svetskih sila. Jedini zvanični dokument koji se potpisuje u to vreme je *Konvencija* o izdavanu krivaca između Kraljevine Srbije i SAD, od 25. oktobra 1901. odnosno 13. maja 1902, što je datum kada je zvanično stupila na snagu. U vreme burnih zbivanja na našim prostorima u prvoj deceniji 20. veka, američko zvanično prisustvo na ovim prostorima nije bilo veliko što na najbolji način ilustruje činjenica da njihovi zvanični poslanici nisu ni boravili ovde već su kako tvrdi akademik

užasna stradanja. Ne čekavši da postanemo zvanični saveznici u ratu protiv Centralnih sila, ljudi poput Ričarda Stronga koji je bio na čelu *Misije Crvenog krsta* u Srbiji 1915, Mejbel Danlop Grujić, koja je osnovala dečju bolnicu u Nišu i *Srpski potporni fond*, Jelene (Helen) Lozanić Frotingem koja je zajedno sa svojim mužem Džonom Frotingemom kompletno opremila bolnicu u Skoplju u vrednosti od 200.000 tadašnjih dolara, i mnogi drugi čija imena zbog nedostatka prostora ne možemo pomenuti, zlatnim su slovima ispisali istoriju odnosa dva naroda i dve države. Što se tiče političkih odnosa, najviše je uradio Pupin, koji je odmah po izbijanju rata krenuo u prikupljanje pomoći i dobrovoljaca za rat na strani Srbije, budući da neke vrste zvaničnih odnosa nije bilo jer je na primer srpski poslanik stigao u Vašington tek krajem 1916. Iako je u SAD delovalo *Jugoslovensko narodno veće* koje je trebalo da obaveštava američku administraciju o svojim ciljevima, sasvim je jasno da se Vilsonova politika u velikoj meri razlikovala u odnosu na ono što je Vlada Srbije planirala. Naime, Vilsonovi početni planovi za zaključenje separatnog mira sa Austrougarskom naišli su na izričito odbijanje naše strane i samog Pašića. Ipak, sve ovo u velikoj meri biva dodatno zakomplikovano ali i promenjeno zvaničnim ulaskom SAD u *Prvi svetski rat*, 6. aprila 1917. godine.

Prof. dr Dragan R. Simić je dekan FPN Univerziteta u Beogradu, osnivač i direktor Centra za studije SAD FPN, šef master akademskih studija SAD na FPN Mr Dragan Živojinović je sekretar Centra za studije SAD FPN Univerziteta u Beogradu, sekretar master studija SAD na FPN

Srpska ratna misija u SAD

>>> nastavak sa **strane 3**

Potpredsednik je *Misiju* predstavio kao „predstavnik slobodnih ljudi... ljudi koji su gotovo šest vekova, u smrtnoj borbi sa Austrijancima i Turcima, ispisivali krvlju svojih sinova, na zelenoj strani svake planine i doline Balkana, besmrtni krik Patrika Henrija“ (Patrik Henri je na *Drugoј konvenciji* u Virdžiniji 1775. održao čuveni govor *Dajte mi slobodu ili mi dajte smrt*). Jelena Lozanić, kćerka Sime Lozanića, jednog od članova *Misije*, navodi da su i galerije sale Senata bile „pune sveta“. Vesnić je u briljantnom govoru, i na odličnom engleskom jeziku, posebno istakao „zlatni karakter slobodarskog američkog i srpskog naroda“ i pozvao predsednika SAD da vodi svet ka trajnom miru. Rečima „verujemo u mir, ali takođe verujemo i u pravdu, pravednost i slobodu više nego iko na ovom svetu, verujemo da uz predsednika Vilsona taj mir ne može postojati bez pravde, bez slobode i pravednosti“, Vesnić je zaključio svoje obraćanje pred Senatom.

Između posete Senatu i Predstavničkom domu koja će tek uslediti *Srpska ratna misija* posetila je *Maunt Vernon*, mesto počinka Džordža Vašingtona. Govore su tom prilikom, nad grobnicom Džordža Vašingtona, održali državni sekretar SAD, Robert Lesing i šef *Srpske ratne misije*, Milenko Vesnić. U svom obraćanju Lansing je uporedio ideale Džordža Vašingtona i Karadorda Petrovića, kao i borbu dva slobodarska naroda, srpskog i američkog, za pravdu i nezavisnost. Pozdravio je članove *Misije* kao „... predstavnik hrabrog naroda koji je kroz vekove održao svoj nacionalni identitet, uprkos turskom ugnjetavanju i okoreloj mišnji ljubomornih suseda“.

Nekoliko dana kasnije, dan nakon

Srpska ratna misija. Nastade silan aplauz i svi članovi se digoše da pozdrave Misiju. g. Vesnića, oca (Simu Lozanića), generala Rašića i našeg poslanika staviše u počasna mesta, a ostali članovi zauzeše mesta u prvom redu poslaničkih klupa. Spiker je sa nekoliko reči pozdravio g. Vesnića, posle čega se g. Vesnić diže i počeo da govori“. Struktura Vesnićevog tridesetominutnog govora savršeno sažeto predstavila je apsolutno svaki segment postavljenih ciljeva *Misije*. Na taj način, a ispostavice se i kroz kasnija diplomatska izveštavanja Vesnića i Mihailovića, ostvaren je važan zadatak: obaveštavanje Kongresa SAD o činjenicama važnim za Srbiju.

Uspeh Srpske ratne misije

Sudeći prema Vesnićevom izveštavanju, za sve vreme delovanja *Misije* održao je više od 50 govora. Dva najveća skupa, izvan zvaničnih institucija, u čast *Misije* održana su u Njujorku 20. januara i Cikagu 27. januara. Zapisano je da su u Njujorku prisustvovali i češki, slovački i poljski iseljenici pa je skup poprimio oblik opšteslovenskog. U Cikagu se okupilo čak 12.000 ljudi, među kojima i 500 dobrovoljaca koji su odlazili na *Solunski front*. Mediji koji su sa posebnom naklonošću izveštavali o *Srpskoj ratnoj misiji* bili su brojni, a za ovu priliku možemo izdvojiti *The New York Times*, *Christian Science Monitor*, *Washington Post*, *New York World*, *New York evening Standard*, *New York Sun*, *New York Tribune*, *Pittsburgh Dispatch*, *Cleveland Press*, *Saint Louis Star*, *Albany Evening Journal*, *Boston World*, *Chicago Daily Tribune*, kako bismo dali samo naznaku medijske pažnje koju je *Misija* uživala. Ipak, ostaje zabeleženo u telegramima šefa *Ratne misije* Pašiću, kao i

sekretar Lansing organizovao za veoma uzak krug vidnijih Amerikanaca i članova diplomatskog kora. Prema izveštavanju Mihailovića i Vesnića o tom događaju, zabeležena je vanredna naklonost državnog sekretara prema srpskom narodu i njegovoj vojsci u zdravici: „Gospodo, ne sme se gubiti iz vida, da je zajednički neprijatelj prvo napao Srbiju i da je ona krvlju natapala svaku stopu svoje junačke Otadžbine. Kada se bude pisala istorija ovog rata najslavniji odeljak te istorije nosiće naziv: Srbija“. Značaj koji je *Misija* uživala tokom svog boravka u SAD potvrđen je, ponovo, potrebom predsednika Vilsona da pre, već pomenuto, svog znamenitog obraćanja Kongresu, delove koji se odnose na Srbiju usaglasi sa potrebama i sklonostima *Srpske misije*. Brojni kontakti između Vesnića i Hausa nisu rezultirali promenama u prvobitnom predlogu teksta zbog, u tom trenutku, značajnih razlika u stavovima povodom jugoslovenskog ujedinjenja. Uvažavajući postojeće razlike, predsednik Vilson predlaže da se Vesnić i Haus ponovo sretnu kako bi se dogovorilo sastavljanje memoranduma o srpskom i balkanskom pitanju za potrebe *Savetodavnog tela Bele kuće*. Prilog tome pružio je i Mihailović uputivši telegram Lansingu u svrhu pridobijanja podrške za „rešavanje pitanja Južnih Slovena“.

Vilsonov govor pred oba doma američkog Kongresa izazvao je vidljivo razočaranje među zvaničnicima srpske vlade na Krfu, izveštavao je Persival Dodž, američki poslanik. U datom trenutku je izgledalo da Srbija nije dobila podršku politici jugoslovenskog ujedinjenja što je bio latentno sveprisutni zadatak *Misije*. U prilog tom stavu govore i delovi Vesnićevog završnog izveštaja upućenog

Dan kada se srpska zastava vijorila nad Belom kućom

Stevan Nedeljković

Teško je u 136 godina bogatoj istoriji diplomatskih odnosa Srbije i Sjedinjenih Američkih Država odabrati jedan dan koji bi predstavljao vrhunac. Čitav period odnosa ove dve države tokom *Velikog rata* može se okarakterisati kao saveznički i prijateljski. Ipak, jedan dan je ostao u posebnoj sećanju srpske i američke javnosti. Bio je to 28. jul 1918. Tada je u SAD obeležena četvrta godišnjica početka *Velikog rata*, dana kada je, prema rečima tadašnjeg državnog sekretara SAD Roberta Lansinga, „... Austrougarska prisilila časnri srpski narod da brani svoju zemlju i svoje domove, protiv neprijatelja koji je želeo da ga uništi“ i kada je srpski narod „... žrtvovao sve za slobodu i nezavisnost“.

SAD su u *Velikom ratu* bile neutralne sve do 6. aprila 1917. Ipak, američko građanstvo je od samog početka rata nedvosmisleno iskazivalo simpatije i podršku prema srpskom narodu. Tokom 1914, 1915. i 1916. godine, ogromne količine novca i hiljade tona humanitarne pomoći, stizale su građanima Srbije iz SAD, od *Rokfeler fondacije* do pojedinaca kao što je Džon Frontingam. Bilo je tu i novca za ishranu civilnog stanovništva, izbeglice, borbu protiv tifusa, semena za žetvu, poljoprivrednih alati, čak i para za zakup broda za prevoz izbeglica. Čitava mreža američkih građana i srpskih iseljenika učestvovala je u ovim milosrdnim naporima. Samo neki od njih su Džon Frontingem, Mihajlo Pupin,

Jelena Lozanić Frontingem, Helen Hartli Dženkins i Mejbl Danlop Grujić. Početkom 1915. na teritoriji Srbije bila je angažovana i američka sanitetska misija na čelu sa dr Edvardom Rajanom. Valja istaći da je u herojskoj borbi sanitetske misije protiv epidemije tifusa u Srbiji tri američka lekara i devet bolničarki obolelo od ove opake bolesti, a da je jedan lekar i preminuo. Nebrojeno je primera privrženosti američkih građana Srbiji u ovom periodu, od predsednika SAD Teodora Ruzvelta (1901-1909), do medicinske sestre Agnes Gardner. Upravo je dvadeset i šesti predsednik SAD, Teodor Ruzvelt, u pismu srpskom

Srpska zastava nad Belom kućom predstavlja samo trenutak u odnosima Srbije i SAD, ali trenutak koji treba da posluži kao zvezda vodilja i nadahnuće budućim generacijama

poslaniku u Vašingtonu istakao da „28. jul označava početak *Velikog rata* sa kojim se Srbija prva suočila i prva primila gvozdeni udarac u gigantskoj borbi za mesto među zemaljskim nacijama“. Značaj ovog dana prepoznala je šira američka javnost, ali i tadašnji predsednik, Vudro Vilson, kao i državni sekretar, Robert Lansing. Sjedinjene Američke Države obeležile su 28. jul 1918. kao *Srpski dan*.

Robert Lansing je 27. jula 1918. uputio poziv svim američkim građanima da se „okupe u nedelju, 28. jula, u svojim

hramovima (crkvama) kako bi tom prilikom izrazili svoju naklonost prema ovom pokorenom narodu (srpskom) i njegovoj potlačenoj braći u drugim zemljama, i da se prizove blagoslov svemogućeg Boga za njih i stvar za koju se oni bore“. Posebna čast srpskom narodu ukazana je u američkoj prestonici, Vašingtonu. Na osnovu izveštaja našeg poslanika u SAD i članka objavljenog u dnevnim novinama *Detroit njuz*, danas znamo da se „na *Beloj kući* i drugim javnim zgradama po prvi put vijorila srpska zastava“. Čast je utoliko veća ukoliko se zna da se kroz istoriju, pored američke i srpske, na *Beloj kući* vijorila još samo francuska zastava i to na sto trideset i prvu godišnjicu *Pada Bastilje*, 14. jula 1920. Takav gest označavao je postojanje prijateljskih odnosa, ali i deljenje istih vrednosti, ključnih civilizacijskih načela i slobodarskih principa.

Uslod turbulentnih odnosa dve države tokom poslednje decenije XX veka suočavamo se sa pokušajima prekrajanja činjenica i gušenja sećanja na istorijsko prijateljstvo srpskog i američkog naroda. Danas se ovo prijateljstvo dovodi u pitanje, zajedno sa činjenicom da je srpska zastava jedna od samo dve strane zastave koja se vijorila nad *Belom kućom*. Pravda se to odsustvom fotografije samog trenutka vjorenja. Fotografije, istini za volju, nema. Nije ovekovečen ni trenutak kad se nad *Belom kućom* vijorila francuska zastava i o tom događaju znamo samo na osnovu jednog članka iz dnevnih novina. Ipak istoriju ne čine samo fotografije, već reči i dela, a njih je u srpsko-američkim odnosima i te kako bilo.

Srpska zastava nad *Belom kućom* predstavlja samo trenutak u odnosima Srbije i SAD, ali trenutak koji treba da posluži kao zvezda vodilja i nadahnuće budućim generacijama.

Pripremio: Branko Vučinić

Centar za društveni dijalog i regionalne inicijative

Odnosi dva naroda i dve države

Diplomatski predstavnik dve države

SAD i Kraljevina Srbija i pre formalnog uspostavljanja diplomatskih odnosa gajile su skladne međusobne odnose. Tako se i desio, u istoriji diplomatije i međunarodnih odnosa nezabeležen slučaj jednog od prvih školovanih diplomata moderne Srbije, Konstantina Magazinovića (1819-1891). Naime, knez Mihajlo Obrenović poslao je Magazinovića je 1862. na dvor rumunskog kneza Kuze da isposluje dozvolu za uvoz oružja iz Rusije preko Rumunije, ali i da ispita mogućnost sklopanja saveza između Rumunije i Srbije. Rumunija je tek 1868. potpisala ugovor o savezništvu sa Srbijom, a te iste godine Konstantin Magazinović postao je otpravnik poslova Sjedinjenih Američkih Država u Rumuniji. Tako je Magazinović 1868. ušao u istoriju diplomatije kao jedini diplomatski predstavnik i otpravnik poslova dve države koje nisu uspostavile međusobne diplomatske odnose. Ovo je samo jedan od primera poverenja i saradnje između dve tada mlade države.

Počasni konzulat

Još pre formalnog ustanovljenja diplomatskih odnosa „po milosti Božijoj i volji narodnoj knjaz Milan odlučio je da se u Njujorku u Americi ustanovi počasni konzulat“. Istog dana, 1. juna 1879, knez je doneo i ukaz o postavljenju Gerharda Jensena za počasnog srpskog konzula. Jensen je izabran na predlog beogradskog trgovca Riste Paranosu koji se bavio izvozom suvih šljiv za SAD preko svog partnera Jensena. Zato i ne čudi da je prvi izvozni posao Kraljevine Srbije za SAD ostvaren 1897. kada je izvezeno 37.500 tona suvih šljiv. Ovaj poslovni uspeh, koji je u budžet Kraljevine Srbije doneo više od 30 miliona dolara deviznih prihoda više nije ponovljen. Kraljevina Srbija je međutim mudrom međunarodnom i trgovinskom politikom svaku godinu 20. veka do *Velikog rata* završavala sa trgovinskim suficitom, pa je 1911. taj suficit iznosio milion i po dolara u *korist* Kraljevine Srbije.

Avanturistički duh

Jedan od najvažnijih Srba koji su prešli *Atlantik* i ostavili pečat u američkoj istoriji je svakako Dorde Sagić (1795-1873), poznatiji kao George (George) Fisher. Dorde je rođen u Sekešfehervaru (poznatiji još kao Stolni Beograd) u tadašnjoj Habzburškoj monarhiji. Svoje školovanje za sveštenika u Sremskim Karlovcima prekinuo je 1813. i pridružio se ustanicima u *Prvom srpskom ustanku*. Nakom sloma ustanka 1814. odlazi u SAD i naseljava se u Filadelfiji. Do 1829. gubi mu se trag kada dobija meksičko državljanstvo i dozvolu da naseli 500 američkih porodica u Teksas. Do izbijanja *Teksaske revolucije* obavlja posao načelnika carine. Na početku ustanka učestvuje kao jedan od istaknutijih vođa, a zatim prelazi u Nju Orleans gde se bavi propagandom za potrebe ustanka. Godine 1940. postaje odbornik grada Hjustona i do 1870. obavlja niz odgovornih administrativnih poslova među kojima je i zvanje sudije. Nakon povlačenja iz aktivne službe postaje počasni konzul Kraljevine Grčke u SAD. Avanturistički duh Dorda Sagića ga je doveo do jedinstvene časti da bude učesnik dva značajna pokreta za slobodu u 19. veku, *Prvog srpskog ustanka* i *Teksaske revolucije*.

Američki heroji srpskog porekla

Najznačajniji američki ratnici koji su poreklo bili Srbi su svakako Aleksa Mandušić - Jake Allex Mandusich i Mihajlo Pejić - Mitchell Paige, obojica nosioci najvišeg vojnog odličja *Medalje za hrabrost* (*Medal of Honour*). Aleksa Mandušić svoju *Medalju* zaslužio je tokom *Prvog svetskog rata* služeći u američkoj vojsci na Zapadnom frontu. Ovaj Srbin, poreklom sa Kosova i Metohije, samostalno je pod teškom neprijateljskom vatrom uništio mitraljesko jezgro ubivši pet neprijatelja i zarobivši još 15 nemačkih vojnika. Mihajlo Pejić svoju *Medalju za hrabrost* zaslužio je u *Drugom svetskom ratu* u toku bitke za Gvadakanal kad je sam dejstvujući iz četiri mitraljeza uspeo da zaustavi celokupni japanski puk. Ovaj podvig je toliko odjeknuo u američkoj javnosti i od Pejića načinio nacionalnog heroja te je njegov lik iskorišćen za pravljenje akcione figurice *G.I. Joe*, među srpskom decom poznatijom kao *džjadžojac*. Pored dvojce pripadnika pešadije i mornaričke pešadije važno je istaći i Lazara Šijana - Lance Šijan, koji je prvi pripadnik *Vazduhoplovnih snaga SAD* koji je dobio *Medalju za hrabrost* - posthumno mu je dodeljena za podvige tokom rata u Vijetnamu. Mandušić, Pejić i Šijan samo se neki od više od 15 dobitnika najvišeg vojnog odličja Sjedinjenih Američkih Država koji su srpskog porekla.

Srbi u Holivudu

Jedan od najznačajnijih stvaraoca zlatne ere Holivuda bio je i Srbin Mladen Sekulović - Karl Malden. Malden je dobio *Oskara* za sporednu ulogu u filmu *Tramvaj zvani želja*. Označen je kao jedan od najvećih metodskih glumaca uz Marlona Branda, Dastina Hofmana, Hita Ledžera, Danijela Dej Luisa, Džeka Nikolsona, Al Pačina, Kristijana Bejla i drugih. Karl Malden bio je predsednik *Američke filmske akademije* koja dodeljuje *Oskara*, od 1989. do 1992. Glumice Mila Jovović i Stana Katić su takođe srpskog porekla.

Foto: wikipedia

Jedan od najznačajnijih stvaralaca zlatne ere Holivuda bio je i Srbin Mladen Sekulović - Karl Malden

Telegram predsednika Vilsona

Upućen 31. jula 1918. Nikoli Pašiću, vršiocu dužnosti premijera Srbije / ministru inostranih poslova, Krf

Telegram koji ste mi poslali 28. jula me je vrlo dirnuo i siguran sam da će izazvati podjednako emotivne reakcije kod svih u Sjedinjenim Državama. Upoznati smo sa velikim patnjama kroz koje je Srbija prošla i naše saosećanje, kao i naše iskreno prijateljstvo i velika želja da pomognemo, su uz vaše hrabre ljude u svakom trenutku tokom ovog tragičnog rata. Siguran sam da se pravda za Srbiju nalazi u vrhu prioriteta svakog mislećeg i patriotskog stanovnika Sjedinjenih Država. Molim Vas primite moja najsrdačnije lične pozdrave.

Vudro Vilson

Državni sekretar Lansing i članovi Srpske ratne misije u Maunt Vernonu (Izvor: Library of Congress)

pravoslavnog Božića, Vilson u svom znamenitom govoru iznosi *14 tačaka* na kojima se temeljilo posleratno uređenje sveta. Veliki dan za čitav svet, ali i za tadašnju Srbiju. Neposredno nakon predsednika Vilsona, Vesnić je, kako smo već i naglasili, govorio pred Predstavničkim domom Kongresa SAD. Nakon obraćanja Senatu, bio je ovo veoma važan događaj za ostvarivanje ciljeva *Misije*. Utiške o govoru je možda na najbolji način rečima oslikala Jelena Lozanić, koja je i sama prisustvovala ovom događaju. „Brzo po svršetku govora predsednika Vilsona pojavio se g. Vesnić s ostalim članovima *Misije*. Kao i u Senatu, tako je i ovde svaki član *Misije* bio dopraćen od svog mesta od strane članova Kongresa. Spiker je opet kucanjem svog čekića objavio Kongresu:

naknadnim izveštajima Vesnića, Lozanića, Rašića i Mihailovića srpskim vojnim i civilnim vlastima da je u svim razgovorima inicijativa bila na srpskoj strani, a da su se članovi američke administracije ograničili na pažljivo slušanje i izražavanje dobrih želja i, u najboljem slučaju, nagoveštavanje ispunjenja zahteva u budućnosti.

Osim zvaničnih sastanaka, ostvareni su i neformalni susreti članova *Misije* sa predstavnicima američke administracije. U tom pogledu svakako najznačajniji rezultati ostvaruju su se kontaktima Vesnića i Lansinga, odnosno u brojnim konsultacijama Vesnića sa Edvardom Hausom, savetnikom predsednika Vilsona. Velika čast ukazana *Srpskoj ratnoj misiji* učinjena je večerom koju je državni

Pašiću, u kome se konstatuje velikodušan prijem članova *Misije* i njihovih stavova, dok izostaju pozitivni i konkretni odgovori američke administracije. Ipak, *Misija* je uspeła u nameri obezbeđivanja dalje finansijske podrške aktivirajući zajam u vrednosti od nekoliko miliona dolara. Srpski poslanik u Vašingtonu, sa druge strane, ističe i dobro informisanje američke javnosti kao ključni i u celosti ostvareni zadatak *Misije*. Premda kratkoročno nevidljivo, *Srpska ratna misija* ostvarila je učinke koji su ugrađeni u buduću politiku SAD prema Srbiji, i kasnije, prema Kraljevini SHS.

Autor teksta je asistent na Univerzitetu u Beogradu - Fakultetu političkih nauka (marko.dasic@fpn.bg.ac.rs)

Srpska ratna misija u SAD

Marko
Dašić

Odluka Sjedinjenih Američkih Država da se uključe u *Prvi svetski rat* omogućila je ovoj državi da se aktivno angažuje na strani Saveznika, i istovremeno da od tog trenutka pruži svaku vrstu potrebne pomoći evropskim državama. Srpska vlada na Krfu je ubrzo prepoznala ovaj značajan trenutak koji će, ispostaviće se, biti ključna determinanta ishoda rata. Preduzimaju se brojni diplomatski koraci ka unapređenju dotad ustanovljenih bilateralnih političkih, ekonomskih, vojnih i kulturnih odnosa između Srbije i SAD. U tom poslu, *Srpska ratna misija*, čije se delovanje vezuje za period od 21. decembra 1917. do početka februara 1918, zauzima istaknuto mesto istoriografskih i politikoloških istraživanja, kako zbog ambicioznosti platforme po kojoj je delovala, tako i zbog ostvarenih učinaka. Istorioграфско bavljenje *Srpskom ratnom misijom* se na našim prostorima posmatralo iz dve, više teleološke perspektive: prvo, odmah nakon završetka *Prvog svetskog rata* u literaturi srećemo, uglavnom, preispitivanje kompatibilnosti rada *Misije* i ideje jugoslovenstva, odnosno doprinos izgradnji jugoslovenske države. Nakon *Drugog svetskog rata*, primetno je sveobuhvatnije bavljenje istorijskim kontekstom, svim relevantnim akterima (vlada SAD, saveznici, *Jugoslovenski odbor*, dijaspora) koje je uz više arhivske građe koja je bila istraživačima ovog perioda na raspolaganju, pružilo čitaocima solidnu osnovu za pravilno razumevanje značaja koji je *Misija* imala za srpsko-američke odnose. Upućivanju *Misije* prethodile su intenzivne diplomatske pripreme praćene bogatom diplomatskom prepiskom poslanika u Parizu i Vašingtonu sa Ministarstvom inostranih dela i Vladom na Krfu. Prema svedočenju ključnih aktera, Ljubomira Mihailovića, srpskog poslanika u Vašingtonu, Milenka Vesnića, poslanika u Parizu i Nikole Pašića, predsednika vlade i ministra inostranih dela, nije postojala jednoglasnost u pogledu pogodnog trenutka upućivanja *Misije*, njenih ciljeva, odnosno stanja srpsko-američkih veza u ratnim godinama.

O ratnoj misiji Srbije razmišljalo se već u maju 1917. Povod Pašićevom razmišljanju da uputi *Misiju* u SAD jeste istovrstan potez Francuske i prijem njene misije u SAD sa velikim uvažavanjem. Takva misija bi se uputila sa namerom da „blagodari za pomoć, a u isto vreme obavesti Amerikansku vladu o našim pretenzijama nacionalnim i o budućim trgovinskim odnosima sa Amerikom“, kako je to u telegramu od 18. maja 1917. formulisao Pašić. Podrška za takav stav dolazila je od Pašićevog čoveka od poverenja, Milenka Vesnića. Naime, niz telegrama upućenih iz Pariza ukazivali su na nužnost ostvarivanja tog zadatka, ne samo u svrhu službenih poseta Predsedniku SAD i Kongresu, već i političke i moralne propagande u američkoj javnosti, pridobijanja podrške jugoslovenske dijaspore u Americi, odnosno ostvarivanja višeg nivoa interesovanja privrednih i finansijskih organizacija u SAD za našu zemlju. Dodatno, tako nešto je u tom trenutku već učinila i Belgija, za koju se u srpskim diplomatskim krugovima smatralo da se nalazi u položaju sličnom Srbiji. Prilog skepticizmu povodom mogućih učinaka *Misije* činilo je diplomatsko izveštavanje Ljubomira Mihailovića iz Vašingtona. Julski telegram (2.7.1917) upućen vladi na Krfu sadržao je savet da se *Misija* ne šalje u tom trenutku, već da bi trebalo sačekati kraj rata. Obrazloženje je pratilo unutrašnje raspoloženje američke administracije koja je u tom trenutku bila zauzeta pripremama za rat, i drugo, za Srbiju

znatno važnije, činjenicu da SAD nisu bile u ratu sa Austrougarskom i Bugarskom, što je Mihailović smatrao ključnom preprekom ostvarivanju ciljeva *Misije*. Predlozi i teme koje su iznedrili Vesnić, Mihailović, ali i Sima Lozanić, Mihailo Rašić, a za čiju detaljniju elaboraciju ovde nema adekvatnog mesta, zaista mogu poslužiti kao svojevrsan bilans odnosa Srbije i SAD tog vremena, ali i kao tadašnji putokaz kako razvijati odnose ubuduće. Iako se često u telegramima ponavljalo da se u Americi malo zna o nama, a da su pojmovi o Srbiji

general Mihailo Rašić (delegat srpske Vrhovne komande kod francuske Vrhovne komande), odnosno pukovnik Mihailo Nenadović (vojni izaslanik u Bernu) i artiljerijski kapetan Milan Jovičić. Podnošenje memoara o privredi, u kome su pored zahvalnosti za dotadašnju pomoć SAD predstavljene i mogućnosti razvoja posleratnih ekonomskih odnosa, bilo je zaduženje Sime Lozanića. Uspešnu saradnju sa *Crvenim krstom* *Misija* je ovekovala posetom koju je predvodio otac dr Nikolaj Velimirović.

januara, odnosno Predstavničkim domom 8. januara 1918, ali i predstavničkim telima država Masačusets i Njujork i grada Njujork. *Misija* je, u skladu sa proklamovanim zadacima, od 11. do 22. januara posetila i Pitsburg, Klivlend, Sent-Luis, Bafalo, Albani, Boston i Čikago. Vesnić se u tom periodu susreo i sa poslanicima Francuske, Engleske i Italije, a prisustvovao je i polaganju venca na grob Džordža Vašingtona na *Maunt Vernonu*. Nakon povratka u Vašington, Vesnić je ponovo govorio u Senatu, ovaj put pred *Odborom*

Članovi Srpske ratne misije u Vašingtonu (Izvor: Library of Congress)

još nejasni i neodređeni, te da je pre odašiljanja *Misije* neophodno poslati našem poslanstvu dosta podataka o vojsci, njenoj akciji, stradanjima, što više fotografija, filmova, rešenjem Ministarskog saveta od 26. oktobra 1917. odlučeno je da se u decembru 1917. *Srpska ratna misija* uputi u SAD.

Instrukcije u 12 tačaka

Sastav *Misije* umnogome su određivali njeni ciljevi, utvrđeni u detaljnim instrukcijama od 12 tačaka kojima je Pašić opremio *Misiju* pre odlaska. Zadaci *Misije* bili su: zahvaliti na pruženoj pomoći i na izjavama da se SAD bore za ravnopravnost i samoopredeljenje naroda; podneti memoar o tome gde srpski narod živi i šta želi; uveriti američku vladu u vezanost Austrougarske sa Nemačkom; uveriti vladu SAD u potrebu sporazuma Južnih Slovena sa Italijom; uveriti SAD u opasnost od Velike Bugarske; skrenuti pažnju na sličnost Alzas-Lorene i Makedonije; skrenuti pažnju SAD da se srpski narod jedini sam oslobodio i da je nosilac demokratskih ideja; moliti da SAD i ubuduće pomažu Srbiji zbog iscrpljenosti evropskih saveznika; moliti SAD da upute pomoć na *Solunski front*; ukazati na uzajamnu povezanost Centralnih sila, odnosno nemogućnost da se u borbi protiv njih bilo koja poštediti; podneti memoar u kome su naznačene granice troimenog naroda; podneti memoar o privredi. Političko i diplomatsko predstavljanje pred *Belom kućom* i oba doma Kongresa SAD pripalo je šefu *Misije*, Milenku Vesniću. Za vojna pitanja, poput zahtevane pomoći na *Solunskom frontu*, nastavka pružanja pomoći Srbiji usled iscrpljenosti evropskih saveznika ili ukazivanja na vojnu povezanost i nužnost potpunog poraza Centralnih sila u celosti u *Misiji* su bili zaduženi

Na drugoj strani, državni sekretar SAD Robert Lansing uputio je 7. decembra, na dan kada je Kongres zvanično podržao odluku o objavi rata Austrougarskoj, izveštaj predsedniku Vudro Vilsonu sa ciljem što detaljnijeg informisanja o *Srpskoj misiji*. Sadržaj koji je zajednički pripremao sa ambasadorom Grejvskom Šarpom ukazao je predsedniku na sastav *Misije*, njene namere i proklamovane ciljeve. Tako pripremljen, Vilson je 21. decembra 1917. primio u *Beloj kući* članove *Srpske ratne misije*. Vesnić je predsedniku tom prilikom uručio pismo prestolonaslednika Aleksandra Karađorđevića, kako bi i na najvišem državnom nivou iskazao zahvalnost Srbije za finansijsku pomoć koju pružaju SAD, ali i zarad obezbeđenja podrške daljim vojnim delovanjima na Balkanu. Rečima iz pisma prestolonaslednika u kome se „... moj narod pridružuje meni da Vam zahvalim Gospodine Predsedniče, Vama i vašem plemenitom narodu na pruženim mnogobrojnim materijalnim potporama u cilju da se ublaži beda srpskih boraca i njihovih porodica“ započeta je diplomatska inicijativa *Srpske ratne misije* u SAD.

Predstavnici slobodnih ljudi

Intenzitet delovanja *Misije* se najbolje oslikava brojem poseta državnim zvaničnicima. Članove *Misije* primili su, osim predsednika Vilsona 21. decembra 1917. i 24. januara 1918. i potpredsednik Maršal, državni sekretar Lansing, sekretari za odbranu Bejker i finansije Makadu, zatim sekretar unutrašnjih poslova Lejn i poljoprivrede Dejvid Hjuston, sekretar za mornaricu Danijels i načelnik američkog Generalštaba Takser Blis. Ostalo je zabeleženo i obraćanje Milenka Vesnića pred Senatom 5.

za spoljnu politiku. Značaj ovog događaja očičen je u javnom obraćanju člana *Misije* kojim se naglašava potreba nestanka Austrougarske i stvaranja zajedničke jugoslovenske države, naročito u kontekstu insistiranja SAD da u posetu dođe *Srpska ratna misija*, bez članova *Jugoslovenskog odbora*.

Kako smo već naglasili, članovi *Misije* uživali su tokom svog boravka u SAD tretman dostojan najviših nosioca vlasti tog vremena. Obraćanje stranih lidera i znamenitih ličnosti Senatu i Predstavničkom domu Kongresa SAD naročita je čast koja se ukazuje u svrhu iskazivanja vanrednog poštovanja prema predstavnicima neke države. Osim poštovanja, SAD na taj način žele da ukažu i na bliskost ali i značaj koji ta država ima za njih. Milenko Vesnić, šef *Misije* u SAD, ali i kasnije Petar II Karađorđević, poslednji Kralj Jugoslavije, čine grupu od oko šezdeset stranih lidera i najznamenitijih ličnosti koji su kroz istoriju po proceduri *House Reception* govorili pred Kongresom SAD. Ispostaviće se, oni se svrstavaju u red znamenitih državnika i ličnosti poput Markiza Lafajeta, heroja francuske revolucije, Remzija Mekdonala, Džavarhalal Nehrua, premijera Indije, Konrada Adenauera, kancelara Zapadne Nemačke i mnogih drugih. Govor pred Senatom Milenko Vesnić je održao 5. januara 1918, a tri dana kasnije i pred Predstavničkim domom Kongresa SAD, istog dana kada je Vudro Vilson održao nadaleko čuveni govor *14 tačaka*.

Kao sedmi govornik kome je istorijski posmatrano pripala takva čast, Vesnić je sa članovima *Srpske ratne misije* posetio Senat u ličnoj organizaciji Tomasa R. Maršala, tadašnjeg potpredsednika SAD.

Odnosi Srbije i Sjedinjenih Država od demokratskih promena do danas

Ivan
Vujačić

Odnosi Srbije i SAD od 2000. do 2018. odvijali su u kontekstu burnih događaja koji su imali duboke i trajne posledice na ove dve zemlje.

Unutrašnja politika i kontekst

U SAD je posle terorističkih napada od 11. septembra 2001, došlo do prestrukturiranja celokupne bezbednosne, a u funkciji toga, i spoljne politike. Početni uspeh u Avganistanu otvorio su put za sličan poduhvat u Iraku. Doduše, u Iraku, SAD su imale i druge ciljeve povezane sa Bliskim Istokom, koji su nešto složeniji da bi se u njih dublje ulazilo u ovom kratkom osvrtu. Početni uspeši, a kasnije sve veći problemi u vezi iračkog rata kao i onog u Avganistanu, doveli su do gotovo potpune preokupacije administracije ovim sukobima. Ako tome dodamo i ekonomsku krizu s kraja 2008. koja je bacila ceo svet u recesiju, prvu dekadu 21. veka ne možemo oceniti kao ne naročito povoljnu za SAD. Relativni oporavak američke privrede pod administracijom predsednika Obame i delimično vraćanje multilateralizmu, sada izgledaju kao beznačajna pauza u nastupanju američkog unilateralizma sa početka novog Milenijuma.

Na našim prostorima je pređen dug put od početne euforije zbog obaranja Miloševićevog režima, te od još nezavršenog mukotrpnog procesa tranzicije do ekonomske krize. Kriza je dodatno pogoršala nerešene probleme privrednog sistema i što je još gore, zaustavila tranziciju do danas. Sve ovo se odvijalo u vreme dramatičnih političkih događaja, od kojih je svakako najtragičniji ubistvo premijera Zorana Đinđića. Pored toga, postojale su teškoće u vezi kreiranja, a zatim funkcionisanja državne zajednice Srbije i Crne Gore (SCG) zbog očekivanja razlaza dve države. Stalni spoljni pritisak u vezi saradnje sa *Haškim tribunalom*, kao preduslovom za dalje evropske integracije, u pojedinim momentima je opterećivalo političku scenu na način koji je dodatno otežavao reformске procese. Na kraju i najvažnije, pregovori o statusu Kosova i Metohije (KiM) koji su ubedljivo bili dominantna politička tema u Srbiji i njenoj spoljnoj politici okončani su 2008. unilateralnim proglašenjem nezavisnosti KiM. Gotovo trenutno diplomatsko priznanje KiM od SAD i vodećih zemalja EU, moralo je delovati u pravcu zahlađenja odnosa Srbije sa ovim zemljama za izvesno vreme. Imajući sve ovo u vidu, jasno se dolazi do zaključka da je prva dekada bila izuzetno teška i za Srbiju.

U periodu koji je neposredno sledio došlo je do dobijanja statusa kandidata za članstvo u EU (2012), a kasnije posle dolaska nove koalicije okupljene oko *Srpske napredne stranke*, i do otvaranja pregovora o jednom broju poglavlja vezanih za ispunjenje uslova za buduće članstvo. No, celokupan proces pristupanja Srbije EU se u drugoj dekadi Milenijuma odvija uz nepovoljne okolnosti krize koja potresa samu EU i koja je uzrokovana krizom evrozone, migrantskom krizom i krizom odnosa EU i Rusije zbog događaja u Ukrajini (2014). Te krize su ostavile dubokog traga na pregovarački proces sa EU. Dodatni potencijalni, ali ne i još uvek aktuelizovan problem je neusklađenost spoljne politike Srbije sa EU, koja se odnosi na pre svega na odnose sa Ruskom federacijom.

Ukratko, dodatna neizvesnost u vezi procesa učlanjenja Srbije u EU, proces koji u kontinuitetu od demokratskih promena predstavlja strateški

cilj vladajućih političkih elita, vodi zaključku da ni druga dekada ovog milenijuma ne može biti ocenjena kao uspešna za Srbiju. Ako se tome doda i skroman ekonomski učinak u poređenju sa zemljama regiona, vidi se da nema mesta pohvalama.

Odnosi Srbije i SAD

Sve što je rečeno, neminovno je imalo dubok trag na odnose Srbije i SAD u prethodnom periodu. Odnosi Srbije i SAD su, po mom mišljenju, tokom naznačenog perioda prošli kroz nekoliko faza. Naravno, ova podela je gruba. Teško je odnose između zemalja jasno i čisto kvalifikovati, jer je u svakoj od ovih uslovnih faza bilo i pozitivnih i negativnih pomaka. Pa ipak, mislim da je izvesna uslovna podela korisna jer u glavnim crtama odražava ono što se suštinski dešavalo.

Faza uspona saradnje i uzajamnih odnosa (2000/04)

U prvoj fazi dominirala je želja za normalizacijom odnosa i podizanjem saradnje na viši nivo. Pod normalizacijom podrazumevam otklanjanje nasleđa koje je proisteklo iz 1990-ih. Otpisivanje dugova *Pariskog kluba* i podrška u međunarodnim finansijskim institucijama bili su prvi veliki konkretni potezi SAD koji su bili

što je rezultiralo i prijemom Srbije u *Partnerstvo za mir* krajem 2006. Ovo je bio cilj svih dotadašnjih vlada, savezne i republičkih, od trenutka ponovnog uspostavljanja diplomatskih odnosa 2000. Na osnovu prijema u *Partnerstvo za mir*, produbljuje se i vojna saradnje na više planova. Jedan od najznačajnijih vidova ove saradnje je partnerstvo Vojske Srbije sa nacionalnom gardom države Ohaja. Ona traje do danas. Došlo je i do bratimljenja Beograda sa Čikagom i Srbije sa državom Illinois. Ova bratimljenja pružaju brojne mogućnosti za saradnju koje do danas nisu dovoljno iskorišćene.

Ipak, ovaj period je bio određen pregovorima o statusu KiM koji su u velikoj meri inicirani i vođeni u formatima na koje su uticale SAD. Kako je odmicao ovaj period, tako se širila percepcija da SAD nisu nepristrasni arbitri u ovom procesu. Štaviše, SAD su se iskazale kao najveći i najglasniji promotor nezavisnosti KiM. Bez obzira na intenzivnu diplomatsku aktivnost Srbije, i to na najvišem nivou (predsednik i premijer), postajalo je očigledno da su pregovori strukturirani na način koji garantuje njihov neuspeh i vodi ka jednostranom proglašenju nezavisnosti. Ovakav stav SAD je nužno vodio zahlađenju odnosa i okretanju rukovodstva Srbije ka traženju drugih tačaka spoljnopoličkog oslonca, pre svega u Ruskoj federaciji. Sama činjenica da se Ruska

Pristajanje Srbije na dijalog o tehničkim pitanjima sa Prištinom, stvorilo je mogućnost prevazilaženja politike tihe konfrontacije sa SAD i vodećim zemljama EU.

Faza oporavka, rutinizacije odnosa i blagog distanciranja SAD od regiona (2010 - danas)

Od tada je uloga SAD izmenjena u odnosu na raniji period. EU kao geopolitički entitet preuzima osnovnu ulogu u pogledu političkog uticaja u cilju pacifikacije regiona. Uslovljavanje daljeg napretka pregovora o punopravnom članstvu Srbije u EU, napretkom u dijalogu na relaciji Beograd - Priština, pokazuje se kao najefikasniji metod pritiska u cilju stabilizacije regiona i normalizacije života na KiM. U tom smislu se prvenstveni cilj spoljne politike SAD u regionu može svesti na stabilnost koja je zasnovana na strateškoj viziji o *Evropi celoj, slobodnoj i u miru*. To u suštini znači da će SAD u većoj ili manjoj meri podržavati proces pristupanja zemalja regiona EU, koje su u različitim fazama ovog procesa.

No, potrebno je uvek imati na umu poseban interes SAD za stabilnost regiona i naročito Kosova. U tom smislu SAD su značajan faktor zbog uticaja na koji imaju na Prištinu i mogu dati konstruktivan doprinos u nalaženju rešenja za pravno-obavezujući sporazum kako je to formulisano u Briselu.

Spoljna politika, međutim, nije uvek konstantna, mada se velike sile trude da istraju na dugoročnim strategijama. Te politike se menjanju u skladu sa procenom o suštinskim promenama na globalnom nivou. U tom smislu, ostaje da se vidi dokle će ići novo angažovanje SAD imajući u vidu ne baš najbolje odnose Trampove administracije sa EU.

U svetlu svega rečenog, dobro je što su odnosi Srbije i SAD dobili u uglavnom rutinski karakter. U kontekstu odnosa između Srbije i SAD u posmatranom periodu ono što ohrabruje je, da i pored izvesnog zahlađenja i zaoštavanja prouzrokovanih priznanjem jednostranog proglašenja nezavisnosti Kosova, nije došlo do revizije institucionalnih i drugih oblika saradnje koji su rezultat prethodnog perioda normalizacije, širenja i produblivanja odnosa između dve zemlje. To ne znači da se ti odnosi ne mogu pogoršati. Za održavanje dobrih odnosa neophodan je trajan diplomatski rad lišen neprimerenih i hirovitih poteza i izjava. Ovo je univerzalno pravilo pa važi i za odnose između Srbije i SAD.

Potrebno je uvek imati na umu poseban interes SAD za stabilnost regiona i naročito Kosova. Američku ulogu za vreme Miloševića, NATO bombardovanje, angažovanje u periodu održavanja mira i na kraju *a priori* snažno ispoljavanje podrške jednostranom proglašenju nezavisnosti Kosova, učinili su da se SAD osećaju odgovornim za sudbinu KiM, prvenstveno u smislu obezbeđivanja mira i stabilnosti. Kosovo je u velikoj meri nastalo političkim i vojnim angažovanjem SAD, pa u neku ruku predstavlja i delimičan test uspešnosti politike više američkih administracija.

No, za ovaj period je prvenstveno karakteristično, blago distanciranje SAD od regiona, prepuštanje osnovne uloge EU, odnosno njenim vodećim zemljama. U tom smislu se prvenstveni cilj spoljne politike SAD u regionu može svesti na stabilnost koja je zasnovana na strateškoj viziji o *Evropi celoj, slobodnoj i u miru*. To u suštini znači da će SAD u većoj ili manjoj meri podržavati proces pristupanja zemalja regiona EU, koje su u različitim fazama ovog procesa. U odsustvu ozbiljnijih nasilnih konfrontacija, SAD su više nego spremne da odgovornost za zemlje regiona prepuste vodećim zemljama EU i da tom celokupnom procesu daju podršku.

Autor je profesor Ekonomskog fakulteta i Fakulteta političkih nauka Univerzitet u Beogradu, ambasador u SAD (2002-2009)

Za održavanje dobrih odnosa neophodan je trajan diplomatski rad lišen neprimerenih i hirovitih poteza i izjava. Ovo je univerzalno pravilo pa važi i za odnose između Srbije i SAD

usmereni kako u pravcu normalizacije prilika u Srbiji, tako i u podizanju saradnje na viši nivo. Tome bi trebalo dodati i rešavanje problema odmrazavanja sredstava preduzeća i zamrznutih sredstava *Narodne banke SFRJ*. Status nacije koja ugrožava nacionalne interese SAD (*National Emergency Clause*) bio je ukinut uredbom predsednika Buša u proleće 2003. čime je zemlja faktički skinuta sa liste tzv. država otpadnika (*rogue states*). Razne pravne komplikacije i njihova tumačenja su sprečavale obnavljanje normalnih trgovinskih odnosa, sve do jeseni 2003. U jesen 2004. našoj zemlji je odobrena *Generalna šema preferencijala* (*General System of Preferences*) koja omogućava izvoz u SAD oko 4.000 proizvoda iz Srbije i Crne Gore bez carinskih dažbina. Za ovu fazu je karakterističan i najveći priliv američkih investicija u Srbiju.

U toku ovog perioda prvi put je formiran srpski kokus u Kongresu SAD koji je obogatio sadržaj odnosa dve zemlje i dao im novi kvalitet. Posete većeg broja stafera Kongresa i kongresmena, kao i pet senatora u novembru 2004, predstavljaju važne događaje u izgradnji odnosa Srbije sa zakonodavnom granom vlasti SAD. Pored toga, formiranje ovog tela doprinelo je boljem informisanju senatora i kongresmena o situaciji u Srbiji. Naravno, bilo je i bitnih problema koji su se, pre svega, odnosili na saradnju sa *Haškim tribunalom*. U martu 2004. izbio je nasilje na KiM, koje je izazvalo burne reakcije domaće javnosti i diplomatske akcije u okviru *OUN* i prema SAD. Sve u svemu, period 2000/04. se može smatrati najuspešnijim sa aspekta podizanja nivoa odnosa dve zemlje u ovom milenijumu.

Faza saradnje i istovremenog zaoštavanja odnosa (2005/08)

U sledećem periodu, 2005/08, koji sam nazvao fazom saradnje i zaoštavanja, ostvarena je saradnja na više nivoa. Pre svega, saradnja sa *Haškim tribunalom* se relativno stabilno odvijala,

Federacija pred kraj ovog perioda osećala snažnijom, te da je imala zahlađene odnose sa SAD, činilo se kao garancija, ne bez osnova, da će status KiM ostati nerešen u okviru *Saveta bezbednosti OUN*. Ovo je pružalo izvesne nade srpskom rukovodstvu da će, i posle jednostranog proglašenja nezavisnosti, biti moguće obnoviti pregovore o statusu KiM, u nekom momentu.

Faza zahlađenja i tihe konfrontacije (2008/10)

Suštinski se, bez obzira na vraćanje diplomatskih odnosa na ambadorski nivo, ušlo u treću fazu, koju sam nazvao fazom zahlađenja i tihe konfrontacije. Konfrontacija je bila tiha, iako je ni jedna zemlja nije tako zvanično nazvala. Naprotiv, uobičajena američka fraza o tome, da se slažemo da se ne slažemo, rado je prihvaćena da bi se izbeglo otvoreno sukobljavanje.

Konfrontacija je bila posledica diplomatske borbe da se ograniči broj zemalja koje bi u narednom periodu priznale KiM, te kampanje za novu rezoluciju u *Generalnoj skupštini OUN* kojom bi, po mišljenju srpske strane, bili omogućeni novi pregovori. Obezbeđena je skupštinska podrška za nastavak konfrontacije sa SAD i vodećim zemljama EU, kroz nadglasavanje u *Generalnoj skupštini OUN* o podnetoj srpskoj verziji teksta rezolucije o jednostranom otcepljenju KiM. Tek nakon usaglašenog teksta rezolucije svih članica EU (uključujući i one koje nisu priznale KiM) i poseta ministara spoljnih poslova značajnih evropskih zemalja (Ujedinjenog kraljevstva i Nemačke), dolazi do radikalnog zaokreta u srpskoj spoljnoj politici. Srbija je povukla svoj prvobitni predlog rezolucije i priklonila se kao potpisnik, usaglašenju rezoluciji EU. Sa ovim zaokretom se javila mogućnost za nove faze u odnosima sa SAD. Atmosfera u kojoj se odvijala poseta državnog sekretara Hilari Clinton u oktobru 2010. bila je neuporedivo bolja od one za vreme posete potpredsednika SAD Džozefa Bajdena 2009.

Političke promene u SAD makar su malo umanjile antiamerikanizam u Srbiji

Srpsko otkrivanje Donalda Trampa

Miloš Mitrović

Godinu i po dana je prošlo od kako je Donald Trump stupio na dužnost predsednika Sjedinjenih Država. Svet još uvek ne zna šta ga je sa njim snašlo, ali teško da će se naći ijedna zemlja - svakako uključujući i same SAD - za koju se sa pouzdanošću može reći da u njoj preovlađuju pozitivna očekivanja u vezi s Trampovim mandatom. Tramp u Evropi, bez obzira na protivrečne poruke koje šalje na bilateralnim, a posebno na multilateralnim forumima, nesumnjivo podržava nacionalističke, ili kako se to uobičajava reći, populističke pokrete. Tramp u vodećim evropskim zemljama želi da vidi druge ljude na vlasti.

Poznate su, još iz vremena Trampove predizborne kampanje 2015/16, pa i ranije,

predviđa, ali je rekao da Tramp ima sve šanse da 2020. bude ponovo izabran jer američkoj ekonomiji ide dobro. Bez obzira na to kako američkoj ekonomiji ide, Tramp nije prolazni fenomen. On kao čovek će otići sa vlasti pre ili kasnije, ali niti su on, niti njegove ideje došle niotkuda. Niti su te ideje nove.

Amerika jeste Tramp

Pitanje kakva su očekivanja Srbije od Donalda Trampa i čemu Srbija može od njega da se nada postavlja se s pravom, nezavisno od toga što Sjedinjene Države nisu samo njen predsednik, kako to često možemo čuti, najčešće u Evropi. Tačno je, Amerika nije samo Tramp ili neki drugi predsednik, ali šef države predstavlja SAD u inostranstvu i ključan je donosilac spoljnopolitičkih odluka. Kad uz to ima i podršku Kongresa, kao što je to, bar zasad, slučaj sa Trampom, značaj predsednika je izuzetan.

Trampa je Srbija dočekala s velikim nadanjima, ili je to bar tako izgledalo i izgleda još uvek u javnosti. Ta nadanja podsticana su od medija, stručnjaka različitih kalibara, ali i zvaničnika. Prirodno je što je Tramp kao borac protiv establišmenta, kao onaj koji je obećao da će *isušiti*

prvi podržao Trampa: uvek antiamerički nastrojen Vojislav Šešelj i njegova stranka. Slika Šešelja i njegovih saboraca u majicama sa Trampovim likom je nezaboravna. Ali nada je presahla, za razliku od antiamerikanizma. Tokom predizborne kampanje, spoljna politika koja inače ne dobija značajniju pažnju u našim medijima, došla je do izražaja, pogotovo u tabloidima, upravo zbog američkih izbora. Tabloidi su navijali za Trampa nudeći crno belu sliku - njega kao predsednika koji će biti naklonjen Srbima i Hilari Clinton, kao naše arhinepriateljice. Jedan od tabloida bilbordima je proslavio Trampovu pobjedu.

Nejasne granice između tabloida i politike

U Srbiji, međutim, postoji stalan problem razgraničenja između tabloida i zvanične politike, pogotovo s obzirom na to da su svi tabloidi provladini. To je očigledno i kada je reč o aktuelnim odnosima Srbije i SAD. Još jedna nezaboravna slika zabeležena je na sednici *Generalne skupštine UN* septembra 2017, kada je ministar spoljnih poslova Ivica Dačić prišao predsedniku Trampu i, prema sopstvenom priznanju, pokazao mu fotokopije naslovnih

da Tramp hoće da uništi Srbiju. Dačić je bio racionalniji pa je počeo da ističe, na primer, da mi nećemo Hojt Jia, nego Trampa i Tilersona, tadašnjeg državnog sekretara.

Posle toga, kako bi se došlo do onih pravih ljudi u Vašingtonu koji bi nas razumeli, Dačić je počeo da insistira na tome da Srbija treba da izdvoji određeni novac za lobiste koji će nam otvoriti vrata *Bele kuće*. Sve to zbog Kosova i posle svega što se sa Kosovom dešavalo još od kako je Dačićev prethodnik na čelu *SPS*, na primer, odbijao da razgovara sa američkim ambasadorom Vorenom Zimermanom.

Potruga za „pravom“ Amerikom

Da ne *mračimo* u ovom svečanom trenutku - stogodišnjica postavljanja zastava Kraljevine Srbije na *Belu kuću* i druga američka javna zdanja lep je jubilej - ali čini se da se, na strani zvanične Srbije, i povodom ove prilike traži neka *prava* Amerika koja nas razume. I neki *pravi* predsednik, poput Vudroa Vilsona koji je u Beogradu nedavno dobio svoju ulicu, pridruživši se Kenediju, F. D. Ruzveltu...

Simbolika, tradicija i jubileji imaju ograničenu ulogu u politici. Nisu bez značaja, ali davna istorija

Foto: EPA / JAN LANGSDON

njegove veze sa tim pokretima: sa *Partijom za nezavisnost Ujedinjenog Kraljevstva*, francuskim *Nacionalnim frontom*, sa strankom Gerta Vildersa, *Slobodarskom partijom Austrije*... Sa Viktorom Orbanom i njegovim nekadašnjim savetnikom Sebastijanom Gorkom, pristalicom *Mađarske garde*, koji će potom neko vreme provesti u *Beloj kući*, kao zamenik pomoćnika 45. američkog predsednika.

Trampovo divljenje prema državicima *čvrste ruke*, poput ruskog predsednika Vladimira Putina i kineskog predsednika Ši Đinpinga je van svake sumnje, uprkos problemima između SAD i ove dve zemlje.

Kad je nedavno boravio u Beogradu, pitali smo Frensisu Fukujamu, autora čuvene knjige *Kraj istorije i poslednji čovek*, da li je Tramp prolazni fenomen ili vesnik novog doba. Nije želeo da

Prirodno je što je Tramp, kao onaj koji je obećao da će „isušiti močvaru“ u Vašingtonu, a to pokušava i drugde, naišao na simpatije u Srbiji, zemlji u kojoj se gaji poštovanje prema onima koji „plaše gospodu“

močvaru u Vašingtonu, a to pokušava i drugde, naišao na simpatije u Srbiji, zemlji u kojoj se gaji poštovanje prema onima koji *plaše gospodu*. Na stranu to što i Tramp spada u *gospodu*, iako ne vašingtonsku i partijsku. Prirodno je i što je dolazilo i dolazi do razočarenja, stvarnih ili odglumljenih zbog neispunjenih nadanja.

Zanimljiva je podudarnost - Amerikanci i Srbi, odnosno značajan deo njih, našli su se na Trampovoj strani iz sličnih razloga. I kod jednih i kod drugih javio se otpor prema ustaljenom toku američke politike. Amerikanci su takvo raspoloženje mogli da izraze glasanjem, a Srbi navijanjem za Trampa. Amerikanci, Trampovi glasači, želeli su da kazne elitu koja se od njih suviše otuđila i u kojoj su videli uzrok svog pogoršanog životnog standarda. Srbi su u Trampovoj protivnici Hilari Clinton, osim Bilove žene, isto tako videli nedodirljivi establišment koji i dalje muči i ne razume njihovu zemlju.

Sličnosti se, ipak, tu negde i završavaju. Većina građana Sjedinjenih Država ipak je glasala za *nečasnu Hilari*, kako Tramp i dan danas ne prestaje da je etiketira. U Srbiji možda ne bi uspeła da skupi dovoljan broj potpisa da se kandiduje, jer je žena Vilijamova, jednog od, što je ovde malo poznato i manje važno, najpopularnijih predsednika u Sjedinjenim Državama u njihovoj istoriji.

Mnogi Srbi iskreno su se obradovali Trampovoj pobjedi, a neki su i slavili. Ne treba zaboraviti ko je

strana srpskih tabloida, kao dokaz da su Srbi na izborima navijali za njega. Dačić je izmamio šarmantan osmeh američke ambasadorke pri *UN* Niki Hejli - a čiji javni istupi, uopšte uzev, uglavnom nisu šarmantni - ali nije poznato da je išta postigao kod Trampa.

Dačić i predsednik Aleksandar Vučić kao da su podelili *resore* kad je reč o zapadnim zemljama. Tako izgleda da je Vučić pre svega usredsređen na EU, pogotovo na Nemačku, a Dačić na Ameriku. Ako i nije tako, Dačić u svakom slučaju, što se tiče odnosa Srbije i SAD, zaslužuje ocenu: *ističe se*.

Srpski šef diplomatije od početka Trampovog mandata pokušava da mu se približi, da dopre do njega i stavi mu do znanja Srbiju, pa onda i srpske interese, a koji se gotovo stoprocentno odnose na pitanje Kosova i Metohije. Dačić, takav se bar utisak iz njegovih nastupa stiče, veruje da Srbija treba nekako da dođe do onih *pravih* predstavnika u američkoj administraciji - jer se od njih navodno može očekivati veće razumevanje - i da istovremeno zaobiđe kadrove iz ranijih administracija.

To se najbolje videlo prošle godine u vreme opšte konsternacije zbog izjave o *dve stolice* bivšeg zamenika pomoćnika državnog sekretara Brajana Hojt Jia, da Srbija ne može da sedi i na zapadnoj i na ruskoj u isto vreme. Tada su u istim onim tabloidima čije je naslovne strane Dačić pokazao Trampu osvanuli naslovi koji su sugerisali

Amerika nije samo Tramp ili neki drugi predsednik, ali šef države predstavlja SAD u inostranstvu i ključan je donosilac spoljnopolitičkih odluka

nema puno uticaja na sadašnjost, ako je uopšte i ima. Donekle može da bude podsticajna. I danas, kao i pre 100 godina, možemo čuti kako su Srbija i Amerika saveznici. I jesu. Srpska zastava se ne vijori na *Beloj kući*, ali ima je drugde: na primer, na zajedničkim vežbama američke i srpske vojske i u međunarodnim misijama u kojima srpski oficiri učestvuju zajedno sa američkim.

Srpsko čekanje da Tramp kao navodno naš čovek dođe do punog izražaja slično je čekanju mnogih u EU, koji su sa američkim predsednikom u sve većoj koliziji, da Tramp ode. Oba vrste čekanja su iluzorne. Dobra vest je da je ovo naše čekanje zdravije, jer Srbija Trampa prihvata kao izraz volje njegovih birača. Trampov izbor je makar malo umanjio stalno prisutan antiamerikanizam u Srbiji.

Ali isto tako treba prihvatiti i postojanje onih u američkoj administraciji koji se krajnje pojednostavljeno mogu nazvati *preživelim strukturama*. I oni mogu vremenom da dođu do većeg izražaja, mada se u slučaju odnosa prema Srbiji ne može govoriti o diskontinuitetu u američkoj spoljnoj politici.

Tramp i Putin nedavno u Helsinkiju nisu pričali o Srbiji, javili su naši mediji. I to je dobra vest.

Autor je urednik u Danasu

Istorijske pouke za unapređenje odnosa Srbije i SAD u narednim decenijama

Tri karte za Povratak u budućnost

Milan Krstić

Početkom 1960-ih, u jeku *Kubanske raketne krize*, jedna varoš u Srbiji postaje potpuno podeljena na pristalice istočnog i zapadnog bloka, a sve kulminira masovnom tučom i mini *Trećim svetskim ratom*, koji okončava nemilosrdna intervencija Narodne milicije. Fabula filma Božidara Nikolića *Tri karte za Holivud* dobro opisuje sklonost srpskog naroda da se poistovećuje sa velikim silama, koja danas deluje kao vanvremenska. Međutim, u današnjoj Srbiji bi srazmera između proruski i proamerički orijentisanih bila ubedljivo na strani prvih. Ako pitate studente u Srbiji kakvi su kroz istoriju bili srpsko-američki odnosi, dominantan odgovor koji ćete dobiti je - neprijateljski. Istraživanje koje je sproveo istraživački tim *Fakulteta političkih nauka* na reprezentativnom uzorku za studentsku populaciju u Srbiji pokazalo je da više od 80 odsto budućih akademskih građana veruje u tezu o istorijskom neprijateljstvu dve nacije. Sa jedne strane - ovaj stav jeste iznenađujuć. Savezništva u oba svetska rata, činjenica da deo Banata danas verovatno ne bi bio srpski bez podrške predsednika Vilsona zahtevima delegacije Kraljevstva SHS na mirovnim pregovorima u Parizu, devizni priliv veći od 15 milijardi dolara u vidu američke pomoći tadašnjoj Jugoslaviji tokom 1950-ih (u današnjim dolarima je ta vrednost višestruko veća), pa i podatak da je i od 2000. do danas Amerika, posle EU, najveći donator Srbije - sve su ovo podaci koji govore u prilog jako bliskim odnosima u većem delu istorije.

Ipak, sa druge strane, ovaj nalaz i nije zapanjujuć, ako se setimo *NATO* bombardovanja 1999. i potonje podrške SAD jednostrano proglašenoj nezavisnosti južne srpske pokrajine Kosovo i Metohija 2008. Jednostavno, koliko god ovi istorijski događaji bili vremenski kraći od decenija partnerstva i bliske saradnje - činjenica da su se oni desili u skoroj prošlosti zaokuplja našu kolektivnu memoriju i čini da čitavu istoriju posmatramo kroz prizmu najskorijih i za nas najtraumatičnijih događaja, čije posledice i dalje osećamo. Ovaj fenomen se u socijalnoj psihologiji naziva *heuristika dostupnosti*. Gotovo izvesno bi sličan odgovor bio i kod američkih studenata (naravno, uzimajući u obzir one koji uopšte znaju nešto o Srbiji). Verovatno bi im prva asocijacija bili Milošević, ratovi 1990-ih ili paljenje američke ambasade 2008, a ne američki piloti koje su spasli Srbi u operaciji *Halijsard* 1944, ili reči državnog sekretara SAD Roberta Lansinga pred kraj *Velikog rata* da će se jednoga dana, kad bude pisana istorija tog rata, *njeno najslavnije poglavlje zvati - Srbija*.

Sa druge strane, isto istraživanje je pokazalo i da bi većina srpskih studenata preferirala poboljšanje odnosa sa SAD u budućnosti. Postavlja se pitanje na koji način obezbediti taj *Povratak u budućnost*, a parafraziramo naslov čuvenog serijala filmova Stivena Spilberga iz 1980-ih (a kasnije i naslov teksta Džona Miršajmera s početka 1990-ih)? Deluje da je trenutno stanje u odnosima stabilno, ali ipak daleko od savezničkog odnosa koji smo nekada imali. Različiti pogledi na status Kosova, određena nerešena pitanja iz prošlosti, poput slučaja Bitići, paljenja američke ambasade 2008, pa i pitanje posledica upotrebe osiromašenog uranijuma u bombardovanju 1999 (nedavno ponovo problematizovano) indikatori su da, uprkos velikoj ekonomskoj pomoći SAD, solidnom nivou američkih investicija, zavidnoj bezbednosnoj saradnji u okviru *Partnerstva za mir* i nezanemarljivoj ekonomskoj razmeni (koja bi mogla biti i veća), odnosi Srbije i SAD danas jesu daleko od nivoa na kome su bili 1918. ili 1953.

S tim u vezi, postavlja se pitanje i da li u istoriji

možemo pronaći obrasce koji nam mogu biti smernica za budućnost, odnosno koji nam mogu pomoći da odnose sa SAD radikalno promenimo na bolje i da se u budućnosti vratimo na savezništvo koje smo nekad imali? U kom pravcu treba uzeti *karte* da bismo ostvarili *povratak* u željenu budućnost?

Strpljenje i strateško delovanje

Prva karta koju nam istorija savetuje da kupimo kako bismo ostvarili ovaj cilj jesu *strpljenje i strateško delovanje*. Promene u politici SAD prema nama nisu dolazile često i lako, pa zato ne treba ni očekivati da postoji karta za brzi voz u pravcu bolje budućnosti. U periodu od zvaničnog uspostavljanja diplomatskih odnosa s početka devete decenije 19. veka, pa sve do *Prvog svetskog rata*, promena gotovo da nije ni bilo, a nivo političkih interakcija ostao je prilično nizak. Nakon turbulentnih ratnih godina i prvih godina mira, koje su obeležili jako prisni odnosi, gotovo čitav period između dva rata obeležio je kontinuirano nizak stepen interakcije, a ovaj kontinuitet izazvan američkom izolacionističkom politikom 1920-ih neće promeniti čak ni izbor predsednika Franklina Delana Ruzvelta, već će politika ostati u dobroj

Slobodana Miloševića i Srbije od strane SAD, s tim što su se razlikovala sredstva kojima je to činjeno. Konačno, svedoci smo i relativnog kontinuiteta u periodu nakon 11. septembra 2001 (kad se strateški fokus SAD premešta na Bliski Istok i Pacifik) u politikama Džordža Buša Mlađeg, Baraka Obame, kao i u prvim godinama aktuelne administracije Donalda Trampa, prema regionu Zapadnog Balkana u domenu ključnih pitanja. Istorija nam, dakle, pokazuje da je teško izaći iz okvira američkog obrasca delovanja poznatog kao *business as usual*, naročito u periodima kada Balkan nije u strateškom fokusu SAD. Očigledno da trenutno ne postoji karta za ekspresni *povratak u budućnost*, već da se mora raditi strateški i postepeno na tome da se iskoristi prva povoljna prilika za veliku promenu, a do tada treba činiti makar male promene i poboljšanja u odnosima.

Pažljivo praćenje svake promene

Druga karta koju bi trebalo obezbediti jeste *pažljivo praćenje svake promene*. Istorija nas uči da su velike promene u odnosima dolazile uglavnom u velikim krizama i periodima promena poretka - u *Prvom svetskom ratu*, početkom i krajem *Drugog svetskog rata*, početkom i krajem *Hladnog rata*.

Relativni (ne)uspeh poboljšanja odnosa 2000-ih godina: Susret predsednika SRJ Vojislava Koštunice i predsednika Džordža Buša Mlađeg u Beloj kući 2001. (Izvor: Wikimedia)

meri ista sve do 1941. I dok će period od 1941. pa do kraja decenije nesumnjivo obeležiti ogromne varijacije u odnosima, i u najvećem delu *Hladnog rata* može se videti određeni kontinuitet. Naime, uprkos velikim varijacijama u primeni ovog načela u različitim periodima - politika koja bi se mogla označiti kao *održavanje Tita na površini* bila je esencija stava SAD prema Jugoslaviji od perioda nakon razlaza Tita i Staljina, pa do 1980-ih. Ova politika jeste dosta varirala - od direktne vojne pomoći i neformalnog saveza kroz tzv. *Balkanski pakt* Grčke, Turske i Jugoslavije početkom 1950-ih, do ogromne napetosti zbog jugoslovensko-sovjetskog neformalnog pakta u toku izraelsko-palestinskog sukoba 1967. Međutim, esencijalno ona ni u trenutku najveće bliskosti nije prerasla u želju da se Tito i njegova komunistička Jugoslavija trajno ojačaju i izvuku iz tih *nemirnih voda* time što bi se direktno uključile u *NATO* (iako to pitanje jeste razmatrano), a isto tako ni u trenutku najveće udaljenosti nije dovela u pitanje spremnost SAD da spreči da *Brežnjevljeva doktrina* potencijalno *udavi* Tita, kao što je *udavila* Dubčeka u *Praškom proleću* 1968. U periodu od 1992. pa do 2000, sa delimičnim izuzetkom godina bez rata (1996-1998), takođe je postojao kontinuitet u stigmatizaciji

Ako na kraju poslušamo istoriju i kupimo ove tri karte za povratak u budućnost, moramo da imamo jednu stvar na umu - „uprkos povratku, budućnost neće biti potpuno ista kao i prošlost“

Amerikanci su rešili da pomognu komunističkoj Jugoslaviji i zato što je ovaj precedens trebalo da pošalje poruku drugim komunističkim zemljama da je moguć komunizam bez patronata Moskve. Konačno, 1990-ih, ponašanje SAD prema SRJ/Srbiji trebalo je da posluži kao primer svima koji nisu shvatili (makar trenutni) *kraj istorije*, koji su odbijali da prihvate demokratizaciju i liberalizaciju po zapadnom modelu i težili očuvanju neke forme socijalizma, a ubrzo smo poslužili i kao poligon za testiranje doktrine *Odgovornost za zaštitu*, koja je trebalo da uspostavi precedens kojim je moguće da se vrše takozvane *humanitarne vojne intervencije* bez odobrenja *Saveta bezbednosti UN*. Imajući u vidu sve navedeno, veoma je bitno osluškivati *vetrove promena* na svim kontinentima i meridianima i pažljivo pratiti međunarodna kretanja u budućnosti. Mi smo mala država, sa malo resursa da samostalno isposlujemo radikalnu promenu stavova Vašingtona u našu korist, te je zato veoma važno iskoristi trenutke globalnih promena. Ove promene ne dolaze prečesto i ne treba svaku malu promenu tumačiti kao suštinsku, već treba čekati pravi trenutak.

Više istorijskih činjenica, a manje emotivnog naboja

Konačno, treća karta na koju je potrebno igrati je *više istorijskih činjenica, a manje emotivnog naboja*, kao bi se odluke donosile hladne glave. Podsticanje narativa koji karakteriše film *Tri karte za Holivud*, bilo u vidu amerikanofobije ili preterane amerikanofilije, ili rusofobije ili preterane rusofilije, neće doneti Srbiji samo po sebi ništa dobro. Činjenica jeste da se danas interesi Rusije, Turske, EU i SAD u našem regionu prepliću više nego što je to bio slučaj pre 15 godina, ali to ne znači da smo poligon novog *Hladnog rata*. Zato je bitno da elite ne plaše narod posredstvom medija velikim silama i ne optužuju ih i za ono za šta one nisu krive, što se danas radi širom Balkana, kako u pogledu uloge SAD, tako i u pogledu uloge Rusije. Ne treba imati ni iluziju da je bilo kojoj državi na svetu stalo do nas više nego nama samima. Dobro je u javnosti predstaviti sliku i o zlatnim periodima istorije, kako bi se iskorenile predrasude koje postoje (pogotovu u stavu prema Americi). Na taj način se veliča i istorija našeg naroda i države. Međutim, u isto vreme ne smeju se zaboraviti ni one gorke lekcije iz istorije, kojih je bilo u odnosima sa svim silama (pa čak i sa Rusijom), a poslednjih decenija naročito u odnosima sa zapadnim državama, pre svega 1999. i 2008. Odlazak iz jedne u drugu krajnost bio bi samo promena ekstrema. Potrebno je strasti spustiti na minimalni nivo i čekati, kako bi se maksimalizovala korist od odnosa sa svim stranama.

Ako na kraju poslušamo istoriju i kupimo ove tri karte za povratak u budućnost, moramo da imamo jednu stvar na umu - *uprkos povratku, budućnost neće biti potpuno ista kao i prošlost*. Tri karte za povratak u budućnost ne vode nužno u Holivud. Svet se promenio, i mnoge stvari su otišle svojim tokom, a tek će se menjati - i svet, i Amerika i Srbija. Zapad danas nije isto što je bio pre pet godina, a da ne govorimo o periodu pre jednog veka. Zato i od povratka ne treba očekivati da bude bukvalan i jednak prethodnoj istoriji, već više da bude generalni simbol i uzor koji bi nekada trebalo dostići, ali samo onda kad i ako je to u interesu obe strane - i Srbije i SAD.

Na samom kraju, tri karte na koje je potrebno igrati radi povratka u svetlu budućnost srpsko-američkih odnosa mogu se sumirati u jednoj rečenici, koju je svojevremeno veliki mag srpske spoljne politike Milovan Milovanović u svom tekstu *Naša spoljna politika* iz 1894. označio kao osnovno geslo uspešnog državištva - potrebno je „umeti čekati, i, u sačekanom, povoljnom trenutku, umeti se odlučiti“. Odnosno, treba proceniti kad i gde kupiti te tri karte za povratak u budućnost, da biste se *vratili* u budućnost srpsko-američkih koja nalikuje savezništvu s kraja *Velikog rata*, a ne u budućnost koja nalikuje 1990-im godinama.

Autor je asistent na FPN Univerziteta u Beogradu